

**Dkt. Jeffrey Hudon, Akiolojia ya Kibiblia,
Kipindi cha 26, Mambo Muhimu kutoka
Jumba la Makumbusho la Akiolojia la Sigmund H.
Horn katika Chuo Kikuu cha Andrews**

© 2024 Jeffrey Hudon na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon katika mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Hii ni kipindi nambari 26, Mambo Muhimu kutoka Jumba la Makumbusho la Akiolojia la Sigmund H. Horn.

Karibu kwenye Jumba la Makumbusho la Akiolojia la Horn huko Berrien Springs, Michigan kwenye chuo kikuu cha Chuo Kikuu cha Andrews.

Nataka kuonyesha kazi hii muhimu ambayo tunayo kwenye maonyesho. Kwa kweli hii ni mfano wa Yerusalemu, wenye umri wa zaidi ya miaka 100.

Tulikadiria tarehe ambayo mfumo huu wa plasta ulijengwa, karibu mwaka 1880. Sasa, kwa nini ulijengwa? Wakati wa karne ya 19, kusafiri hadi Nchi Takatifu kulikuwa ni shughuli iliyofanywa na matajiri sana na wenye ujasiri sana. Ilikuwa safari hatari sana, ghali, na ngumu ambayo mara nyingi ilisababisha majeraha au vifo, ama kutokana na vurugu au magonjwa.

Kwenda Nchi Takatifu, kwa namna fulani, ilikuwa vigumu kama kwenda mwezini leo. Zaidi ya hayo, mwanzoni mwa karne ya 19 na kabla, hakukuwa na picha za kutazama ili kupata wazo la jinsi mandhari na maeneo yalivyokuwa. Kwa hivyo, ujio wa upigaji picha, tuseme, kuanzia miaka ya 1850, ulisaidia sana.

Lakini bado, ili kuweza kuona mpangilio wa nchi na kuelewa jiji la Yerusalemu kwa ujumla, ulihitaji kitu kama hiki. Na kwa hivyo, kiasi fulani cha mfumo hii, isingeweza kuwa mingi sana, ilijengwa, na hii ingeonyeshwa kwenye kongamano na maonyesho ya serikali na matukio makubwa, matukio ya umma, na watu wangepata kuona jinsi Yerusalemu ilivyokuwa wakati huo. Nilidokeza kwamba nadhani yetu bora ni kwamba hii ilijengwa wakati fulani karibu 1880, wakati mwingine katika miaka ya 1880, labda katika muongo huo, kwa sababu alama za Yerusalemu zilizojengwa katika miaka ya 1890 na baadaye hazionekani kwenye mfumo huu.

Hilo linatusaidia kuiweka tarehe kwa ufupi zaidi hadi kwenye kipindi kifupi cha muda. Kwa hivyo, hebu tutembea na tuangalie kile ambacho mfumo huu unatuambia. Sasa, ni muhimu hata leo kuwa na mfumo kama huu unaoonyesha Yerusalemu ya miaka 150 iliyopita kwa sababu unatuonyesha mandhari ya jiji linalozunguka mji, mpangilio wa nchi.

Hilo ni muhimu kwa sababu leo, haya yote yamejengwa. Mji wa kale wenyewe kwa kiasi fulani—ningesema 80%—90% bado upo. Lakini nje ya jiji, kila kitu kimebadilika.

Kwa hivyo, hebu tuangalie kutoka kushoto kwangu kwenda kulia kwangu na tuonyeshe baadhi ya vipengele vya kijiografia na topografia. Pembeni kabisa mwa mfano huo kuna kilele cha Mlima wa Mizeituni, ambao kwa kweli ni ukingo unaoanzia mahali ambapo sasa ni Chuo Kikuu cha Kiebrania, Mlima Scopus, Harhat Sofit, na French Hill. Na kisha huenda, kuna korongo dogo hapo, na kisha huenda kwenye ukingo hadi kwenye mpasuko kwenye ukingo kati ya Mlima wa Mizeituni na Mlima wa Aphids, ambao ni ukingo wa mbali wa mfano.

Kwa njia, jengo hili hapa juu ya Mlima wa Mizeituni kwa kweli ni Kanisa la Kupaa. Tena, lililoanzishwa na kujengwa na Malkia Helena katika karne ya nne; kukumbuka kupaa kwa Yesu kutoka juu ya Mlima wa Mizeituni. Katikati kabisa ya mfano huo kuna mteremko kutoka Bonde la Hinomu.

Na hilo linaendelea kutoka kwenye ramani au kutoka kwenye modeli hadi kwenye Baraza la Kilima cha Uovu, kama linavyoitwa leo, ukingo wa kusini unaopakana na upeo wa kusini wa Yerusalemu. Upande huu wa ramani, una mwanzo wa Kilima cha Maji hapa, ambacho, tena, kwa bahati mbaya hakijajumuishwa kwenye modeli. Na kisha karibu nami, mbele yangu mara moja, kuna ardhi ndefu inayoendelea kuinuka kutoka upande wa kaskazini wa jiji.

Kwa hivyo tena, ili kupata mwelekeo wetu, hii ni mashariki, kaskazini, magharibi, na kusini. Sasa, kuhusu mabonde tuliyo nayo hapa, Bonde la Kidroni linaloanzia katika eneo hili hapa na kisha kuendelea, chini upande wa mashariki wa jiji la Yerusalemu, linaendelea chini kupita kilima hiki cha kusini-mashariki, ambacho tutazungumzia kama Jiji la Daudi, na kisha kuendelea chini hadi jangwani la Yudea na kutoa maji katika Bahari ya Chumvi. Kuna bonde ambalo ni gumu sana kulitambua.

Sehemu ndogo hapa unayoweza kuona inaitwa Tyropoeon au Bonde la Kati, na Bonde la Watengenezaji Jibini katika Josephus. Na hii ilitenganisha kilima cha kusini-mashariki na kilima cha magharibi, na ilianza labda kwenye Lango la Damasko, ambalo liko hapa. Sehemu kubwa yake imejaa.

Na pia nasema kwamba mabonde haya yote yalikuwa ya kina zaidi zamani. Tena, maelfu ya miaka ya matumizi na vifusi vilivyojengwa vimeinua uso wa mabonde haya. Bonde lingine ninalotaka kutaja, linaloanzia hapa, ni Bonde la Hinomu, au Gey ben Hinomu, Bonde la Wana wa Hinomu, ambalo hujipinda kando ya upande wa magharibi wa jiji, hujipinda kuelekea mashariki, na kuungana na Kidroni na Bonde la Tyropoeon, na kisha kumwaga maji yake hadi jangwani la Yudea.

Haya ni mabonde yanayozunguka Yerusalemu. Kama unavyoona, Yerusalemu ililindwa vizuri upande wa mashariki, magharibi, na kusini. Hata hivyo, upande wa kaskazini, hakuna bonde la kufanya kazi kama handaki au mtaro.

Hapa ndipo Yerusalemu ilikuwa hatarini zaidi. Mashambulizi mengi yaliyofanikiwa katika historia dhidi ya Yerusalemu yalitoka kaskazini. Sawa, kwa hivyo baadhi ya maeneo muhimu nje ya jiji la kale la Yerusalemu, kama lilivyokuwepo mwaka wa 1880 na bado lipo hadi leo, ni baadhi ya maeneo katika Bonde la Kidroni.

Tuna eneo la baadaye la Kanisa la Mataifa Yote, ambalo ni eneo la Bustani ya Gethsemane katika eneo hili la jumla hapa. Sawa, na angalia pia kwamba makaburi makubwa yanayofunika Mlima wa Mizeituni leo, huoni chochote ambacho ni maendeleo ya baadaye, ingawa Mlima wa Mizeituni ulitumika kama wa Yerusalemu, moja ya makaburi ya Yerusalemu kuanzia wakati wa milenia ya pili KK na labda mapema zaidi. Kumepatikana makaburi huko Dominus Flavit, yakianza mwishoni mwa Enzi ya Shaba.

Tena, wakati wa Kutoka au labda hata mapema zaidi. Sasa, kilima cha kukera kiko hapa, na chini ya kilima hicho cha kukera kwenye mteremko huu kuna kijiji cha Waarabu cha Silwan. Na hiki ni Shiloa cha kibiblia.

Tena, ilitumika kama makaburi wakati wa kipindi cha Agano la Kale, ikijumuisha kaburi la binti ya Farao, kaburi la msimamizi wa kifalme, na makaburi mengine ambayo yamegunduliwa, kuchorwa ramani, na kuchapishwa. Hii inaangalia tena upande wa kusini-mashariki mwa kilima. Hapa ndipo sehemu ya zamani zaidi ya Yerusalemu, makazi ya awali ya Yerusalemu, ilipoanzishwa.

Ilianzishwa hapa si kwa sababu ya masuala ya topografia bali kwa sababu ya Chemchemi ya Gihoni, ambayo iko katika eneo hili hapa. Hiyo ilikuwa chanzo cha maji cha chanzo pekee cha maji kwa historia kubwa ya Yerusalemu na inaendelea kutoa maji hadi leo. Na hivyo makazi ya awali yalikuwa hapa nyuma hadi kipindi cha Chalcolithic na Kipindi cha Shaba cha mapema.

Walipata na kuchimba nyumba katika jiji la Daudi ambayo inaanzia Kipindi cha Shaba cha mapema, kabla ya 2000 KK. Mapema sana. Uchimbaji wa hivi karibuni katika miaka mia moja iliyopita, lakini hata hivi karibuni na wasomi kadhaa wa Israeli na wanaakiolojia, umegundua taarifa nyingi kutoka eneo hili, ikiwa ni pamoja na kuta kutoka kipindi cha Agano la Kale, haswa wakati wa kuta za karne ya 8 na karne ya 7, kuta za ulinzi, pamoja na ukuta wa baadaye ambao Nehemia alijenga wakati waliorudi kutoka, kutoka wakati huo, Uajemi, walipoanza kujenga upya ulinzi wa Yerusalemu.

Hapa, ng'ambo ya Bonde la Tyropoeon kuna kilima cha magharibi. Na hiki kinaitwa kimakosa Mlima Sayuni leo. Mlima Sayuni halisi ni Mlima wa Hekalu, ambao tutazungumzia baada ya dakika chache.

Lakini kilima hiki cha magharibi hapo zamani kilikuwa sehemu ya mji uliozungushiwa kuta. Na mji huu, au ukuta hapa tunaouona katika mji wa kale na upo leo, ulianza mwaka 1517. Sehemu yake imejengwa juu ya kuta za zamani, lakini sehemu yake sivyo.

Kuta nyingi za Yerusalemu kutoka karne mbili za mwisho za Agano la Kale hadi ushindi wa Waislamu ulijumuisha eneo hili muhimu la juu, ambalo, kimakosa liliitwa Mlima Sayuni, kwa kweli linapaswa kuitwa Kilima cha Magharibi. Lakini kuna historia nyingi muhimu kwenye Kilima cha Magharibi, moja ambayo ni kaburi la Daudi hapa, pia, eneo la chumba cha juu. Na katika miaka ya 1970, nyumba ya Kayafa iligunduliwa katika eneo hili la karibu.

Tena, eneo mbadala la Kanisa la Mtakatifu Petro huko Gallicantu, ambalo liko chini kwenye mteremko wa mashariki wa Mlima Sayuni, Kilima cha Magharibi. Lakini pia minara na sehemu za kuta zimepatikana kando ya njia hii kutokana na uchimbaji wa karne ya 19 na nyakati za kisasa zaidi. Kuta hizi zinarudi nyuma tena katika Agano la Kale wakati wa kipindi cha kifalme, tuseme, mwanzoni mwa karne ya 8 KK.

Sawa, tunakuja hapa. Tuna bwawa kubwa la kuogelea hapa ambalo bado lipo hadi leo. Linaanzia kipindi cha Agano Jipya.

Kisha tuna bwawa lingine kubwa hapa linaloitwa Berkat Sultan, lililotumika hasa wakati wa utawala wa Ottoman lakini hakika linaweza kuwa mapema zaidi ya hapo. Unaona hapa kwenye mfano baadhi ya makazi ya awali ya Wayahudi kama vile Mishkanot Sha'an Anim na Yemen Moshe. Katika kitongoji cha Yemen Moshe, Moses Montefiore alijenga kinu cha upepo ili kusaidia kusaga nafaka za wakulima huko katika karne ya 19. Hii ni mojawapo ya jamii chache za kwanza au makazi yaliyojengwa nje ya kuta za Yerusalemu katika karne ya 19.

Tena, Robo ya Warusi ilitumiwa na mahujaji wa Urusi walipotembelea Yerusalemu kukaa. Kama unavyoona, majengo mengi hayakujengwa nje ya ukuta wa Yerusalemu wakati huu mnamo 1880, wakati huo ulikuwa chini ya utawala wa Uturuki wa Ottoman. Tena, kuta bado zilihitajika usiku ili kulinda Yerusalemu kutokana na makundi ya wezi na majambazi.

Kwa hivyo, nikiangalia ukuta wenyewe hapa, nitajaribu kuonyesha baadhi ya sehemu za ukuta ambazo kwa kweli ni za zamani. Huu unaitwa Ngome au Mnara wa Daudi. Na moja ya minara hii hapa, huu ambao ninauelekeza kidole changu, kwa kweli ni moja ya minara mitatu iliyojengwa na Herode na watangulizi wake wa Hasmane.

Na ziliitwa Meriamne, Hippicus, na Phasaël. Hatujui ni ipi kati ya hizi iliyobaki hapa, lakini msingi wa mnara mmoja tu bado unaweza kuonekana leo. Na ulijengwa upya baadaye kwa mawe tofauti, lakini njia za chini zake ni wazi kuwa ni za Herode.

Na hizi zilijengwa katika eneo la kimkakati sana kwa sababu eneo hili lilikuwa kona ya kile Josephus alichokiita Ukuta wa Kwanza. Na pia ilikuwa sehemu dhaifu ya ulinzi wa Yerusalemu kwa sababu, tena, topografia inashuka kuelekea huko. Kwa hivyo, ilikuwa na ngome kubwa.

Ukuta, Ukuta wa Kwanza, kwa kweli ulitoka kwenye Ngome chini kando ya mteremko wa Bonde la Hinomu, ukizunguka Kilima cha Magharibi na kisha ukizunguka Kilima cha Kusini-mashariki hadi kwenye Mlima wa Hekalu, jukwaa lenye umbo la trapezoid hapo. Na kisha moja kwa moja kuvuka kile kilichoitwa Bonde la Msalaba, ambalo lilipita hivi. Na ukuta huo ulikuwa upande wa kusini wa Bonde hilo la Msalaba kurudi kwenye Ngome.

Ukuta huo ulikamilishwa awali katika karne ya 8 KK na kisha ukajengwa upya pengine mwishoni mwa karne ya 2 au mwanzoni mwa karne ya 1 KK na Wahasmoni na kisha ukatumiwa na Herode na Wabyzantine na kadhalika. Hadi ulipoharibiwa na haukujengwa tena, au sehemu kubwa yake haikujengwa tena. Hakika, sehemu inayozunguka Kilima cha Magharibi na Kilima cha Kusini-mashariki, inaitwa tena Jiji la Daudi.

Kwa hivyo katika eneo hili la jumla hapa pamoja na Minara Mitatu ya Herode kulikuwa na jumba la Herode Mkuu, ambalo sasa ni Robo ya Waarmenia. Na jumba hilo lilichimbwa katika miaka ya 1960, kwa bahati mbaya sana, limehifadhiwa vibaya sana, tu katika ngazi za chini ya ardhi, ungesema. Lakini hapa tena, ni mahali pa Jumba la Herode sasa.

Hivi majuzi, kumekuwa na mjadala kuhusu mahali ambapo Pilato alimwasilisha Yesu kwa watu, Ecce homo, tazama mtu huyo. Na kwa karne nyingi, hilo lilidhaniwa kutokea katika eneo hili hapa, karibu na, kwenye kona tu, eneo hili hapa kando ya Via Dolorosa, kona ya Mlimani wa Hekalu. Lakini hili lingeweza kutokea, tukio hili lingeweza pia kutokea hapa nje ya Jumba la Herode.

Yesu angewasilishwa nje ya kuta kupitia lango hapa kwenye jukwaa kwa wakazi wa Yerusalemu. Amesimama chini kwenye Bonde la Hinomu. Kwa hivyo hiyo ni katika Bonde la Hinomu.

Hiyo ni njia mbadala ya eneo la kitamaduni karibu na Via Dolorosa. Sawa, tukiendelea hapa, tuna, nitaelezea aina ya jiji kwa ujumla, na kisha tutalitenganisha. Mji kama ulivyo hapa katika mfumo huu na ulivyo leo ulikuwa na robo nne, Reveim kwa Kiebrania.

Robo ya kwanza ninayotaka kuibainisha ilikuwa Robo ya Waarmenia, ambayo kimsingi inaanzia Gate ya Zion hapa na kisha hadi Gate ya Jaffa, ambayo ni robo yenye umbo la mraba. Na hiyo ilikuwa na bado ipo leo, Robo ya Waarmenia, Robo ya Wakristo. Robo ya kawaida ya Wakristo, kwa ufupi, ilikutwa na Robo ya Waarmenia na ikaja hapa katika eneo hili.

Na Robo ya Wakristo pia ina Kanisa la Kaburi Takatifu, eneo takatifu zaidi katika Ukristo, ambalo linashughulikia mahali pa kusulubiwa na mahali pa kuzikwa kwa Yesu Kristo. Na kisha tuna eneo kubwa hapa, ikiwa ni pamoja na Mlima wa Hekalu, ambalo linachukuliwa kuwa Robo ya Waislamu. Na hilo linaendelea kutoka karibu Lango la Damasko hapa kupita Lango la Herode na ikiwa ni pamoja na Mlima wa Hekalu, ambao unaitwa Haram al-Sharif, jina la Kiarabu la Mlima wa Hekalu.

Na hatimaye, tumebaki na Kambi ya Wayahudi, ambayo huja hadi kwenye Mlima wa Hekalu hapa, ambayo sasa ni Ukuta wa Magharibi na inakutana na Kambi ya Waarmenia moja kwa moja katika eneo hili hapa. Kwa hivyo, hii ndiyo eneo hili hapa. Hii ni Sinagogi la Hurva.

Mojawapo ya haya ni Sinagogi la Hurva. Sikumbuki ni kuba gani kati ya hizo mbili. Na angalia hapa kwamba Robo ya Muqrabi imeondolewa kabisa.

Hilo linaruhusu ufikiaji wa Ukuta wa Magharibi wa Jukwaa la Hekalu, Mlima wa Hekalu, ambao, bila shaka, ni Ukuta wa Magharibi, Ha kotel, ambapo Wayahudi huenda na kusali. Ni mahali patakatifu zaidi katika Uyahudi, kama tunavyozungumza. Kwa hivyo, kuna mabadiliko kadhaa hapo, baadhi ya uondoaji wa majengo haya yote.

Na naweza kuongeza, kati ya 1948 na 1967, Eneo la Wayahudi liliharibiwa na Wajordani. Kwa hivyo, baada ya Israeli kurejesha Jiji la Kale mnamo 1967, walijenga upya Eneo lote la Wayahudi. Kwa hivyo, kwa sababu ya upekee wake, ni sehemu nzuri zaidi ya Jiji la Kale, sehemu mpya zaidi, majengo mapya zaidi yaliyojengwa katika Jiji la Kale.

Kwa hivyo, hebu tuzungumzie kidogo kuhusu Mlima wa Hekalu. Mlima wa Hekalu hapa ni jukwaa, tena, lenye umbo la trapezoid, ambalo lilijengwa katika umbo lake la mwisho na Herode Mkuu. Na Herode Mkuu, hakuna kilichozuia hitaji la Herode Mkuu la kupanuka na kujenga mahali pakubwa pa kuhifadhi idadi kubwa ya waabudu.

Kwa kweli alijenga upande huu wa mashariki, au niseme, upande wa magharibi wa jukwaa juu ya Bonde la Kati au la Tyropoeon. Kwa hivyo, Bonde la zamani la Tyropoeon lilipita chini ya hili, na alilipanua tu na kujenga juu yake, kisha akajaza hilo kwa kiasi kikubwa cha kujaza ili kutengeneza jukwaa tambarare kwa waabudu wanaokuja kuabudu Hekaluni. Katikati ya jukwaa hili kuna kaburi la Waislamu, Kuba la Mwamba, ambalo ni eneo la tatu takatifu zaidi katika Uislamu.

Inadaiwa inaonyesha alama za kwato za farasi wa Muhammad Baraka aliporuka juu mbinguni. Na haijatajwa. Yerusalemu, kwa njia, haitajwi kabisa katika Quran. Hii imo katika Hadithi za baadaye, lakini bado, inachukuliwa kuwa eneo la tatu takatifu zaidi katika Uislamu.

Kama nilivyosema katika mihadhara yangu, msingi ulio wazi hapo unaonyesha mikato ya msingi ya Hekalu la Sulemani na, bila shaka, hekalu la pili. Leen Rittmeier, ambaye amejifunza hili kwa kina kwa miaka mingi, ameonyesha kwa uhakika kwamba hapa ndipo hekalu lilipo.

Kwa hivyo, eneo la mahekalu ya Kiyahudi, Hekalu la Sulemani na hekalu la pili la baadaye, Zerubabeli, lililofanyiwa ukarabati tena na Herode, liko chini kabisa ya Kuba la Mwamba. Jengo lingine hapa ni Msikiti wa Al-Aqsa. Na huo ni msikiti wa kale sana wa Kiislamu ambao hapo awali ulikuwa na mabawa pande zote mbili ukielekea mashariki na magharibi.

Na hilo limepungua. Lakini tena, msikiti wa kale sana, mmoja wa misikiti ya kwanza ya Kiislamu, bila shaka huko Yerusalemu. Na tena, bado ni mahali muhimu sana leo kwa ibada kila Ijumaa.

Kwa hivyo, hapa pangukuwa mahali, tukirudi kwenye Agano Jipya, nyakati za Hekalu la Pili, hapa pangukuwa Ukumbi wa Kifalme hapa, ambapo Herode na wageni wangeweza kuona dhabihu na ibada hekaluni. Na haya yote yangukuwa na nguzo. Na, bila shaka, baadhi ya nguzo na vichwa vya nguzo na besi bado zipo.

Siwezi tu, si katika eneo lao, lakini hapa pangukuwa mahali pazuri sana. Na kisha lango la nje ya jiji hapa ni lango la dhahabu, na hilo bado lipo.

Imezungushiwa ukuta. Lakini hiyo, tena, ndiyo mahali pa hekalu na eneo la hekalu. Hekalu lenyewe, na bila shaka, Patakatifu pa Patakatifu.

Sasa, ngome ya Kirumi Antonia imetoweka kabisa. Kuna mwamba uliokatwa katika eneo hili hapa ambao unaweza kuona mahali ambapo mwamba uliojengwa juu yake ulijengwa. Ngome halisi imetoweka kabisa.

Na, bila shaka, hapa ni mahali pa Ecce Homo pamoja na tao la baadaye, lisilo na tarehe ya wakati wa Kristo, bali linaloanzia karne ya pili, labda lililojengwa na Hadrian linalomkumbuka Pilato akimwasilisha Yesu kwa watu. Kwa kudhani, kwa kudhani, alikuwa hapa kwenye ngome ya Antonia. Tena, mtazamo mbadala ni kwamba hili lilifanyika katika jumba la kifalme la Herode.

Hilo lingefanywa kijadi katika eneo hili. Kanisa la Mtakatifu Anne hapa ni kanisa la kipindi cha Crusader ambalo liko katika hali nzuri ya uhifadhi. Hilo linaadhimisha familia ya Yesu, lakini pia liko karibu sana na mabwawa ya Bethesda, ambayo

yalichimbwa muda mfupi baada ya wakati huu na baba wazungu na yalikuwa yamechimbwa vibaya lakini yalikuwa wazi.

Na hapo palikuwa kwenye vidimbwi vya maji mapacha vya Portico Tano, ambapo Yesu alimponya kipofu au mtu wa kawaida. Lango la kisasa, au niseme hapa, ni Lango la Herode au Lango la Maua, ambalo bado linatumika. Na kisha kuna Lango la Damasko, ambalo ndilo lango kuu upande wa kaskazini.

Na tena, malango haya mara nyingi hupewa majina kutokana na barabara zinazotoka humo. Na hiyo ndiyo mwisho. Mwisho ni barabara ya kwenda Damasko.

la Yafa , tena, barabara ya kwenda Yafa upande wa magharibi. Lango la Sayuni, tena, linarejelea Mlima Sayuni. Na kisha lango la Kinyesi hapa chini, ambalo lilikuwa mahali pa kimbilio, takataka za mji zilitolewa nje.

Sasa, baada ya modeli hii kutengenezwa, kulikuwa na lango lingine ambalo lilitengenezwa, ambalo lilitengenezwa ndani ya jiji, lango jipya, ambalo liliruhusu watu kupata ufikiaji wa eneo la Wakristo haraka zaidi kuliko kupitia lango la Damasko au Jaffa. Na hata baadaye katika miaka 20 hivi iliyopita, kumekuwa na, lango la Kinyesi limepanuliwa na lango lingine la watembea kwa miguu limefunguliwa karibu. Kwa hivyo hiyo ndiyo malango ya kisasa ya Yerusalemu.

Malango ya kibiblia ya Yerusalemu ni magumu zaidi. Yametajwa kwa mara ya kwanza katika sura ya tatu ya Nehemia, lakini pia katika vyanzo vya marabi. Na hayo ni, hakuna hata moja kati ya hayo ambayo yametambuliwa isipokuwa moja kando ya Ofeli.

Kwa hivyo tena, sehemu zingine muhimu. Hii ni kituo cha wagonjwa mahututi cha Austria hapa kando ya barabara kinachoshuka kutoka lango la Damasko, ambacho ni wazi tayari kilijengwa kufikia 1880. Zaidi ya hayo, haya ni majengo ambayo kwa ujumla yanatokana na enzi za Mamluk na Ottoman na sio mengi sana hapo awali.

Hizi mara nyingi zilijengwa upya kwenye mabaki ya mapema, lakini unachokiona hapa kwa ujumla ni tarehe ya Mamluk na Ottoman. Kwa hivyo, hii tena ni zana muhimu sana ya kuelewa jinsi Yerusalemu ilivyokuwa katika karne ya 19. Inasaidia kuelewa topografia inayozunguka Yerusalemu na pia kuonyesha baadhi ya maeneo ya kibiblia katika muktadha wao wakati huo.

Kwa hivyo, asante kwa kusikiliza na kufurahia mfumo huu kama tunavyofanya hapa Chuo Kikuu cha Andrews.

Karibu tena kwenye Jumba la Makumbusho la Horn. Na nina mbele yangu kile kinachoitwa Obelisk Nyeusi.

Na hii ni nakala ya asili, ambayo tulikuwa tumeiagiza kutoka Jumba la Makumbusho la Uingereza na walitengeneza nakala halisi ya asili, ambayo tena iko mikononi mwao. Hii ni jiwe refu la karibu futi saba, au mnara kama unavyoweza kusema, lenye piramidi ya hatua juu ikiwa na maandishi ya kikabari kati ya rejista hizi zote na juu. Sasa hii ilipatikana mnamo 1846 wakati Henry Austin Laird, msafiri na mwanaakiolojia Mwingereza, alipochimba eneo la Nimrud, Nimrud wa Ashuru Mpya, ambaye pia anajulikana kama Kala.

Na akapata hii, na tazama, maandishi ya kikabari yalikuwa yametafsiriwa hivi karibuni. Na hii ilitafsiriwa maandishi haya yalitafsiriwa na kupatikana kuwa mnara uliojengwa na Shalmaneser III wakati fulani katika karne ya 18, samahani, 820, karibu 820 KK. Na inaadhimisha kampeni yake ya 18, au samahani, 841 KK kwa Levant.

Shalmaneseri wa Tatu alipiga kambi juu ya Mlima Karmeli huko Israeli na kupokea ushuru na zawadi kutoka kwa wafalme wote katika eneo lililozunguka. Na hilo lilimjumuisha Mfalme wa Israeli. Na ninataka kutaja rejista ya pili hapa, ambayo inaonyesha mtu mwenye ndevu na kofia ya aina ya kofia akiinama sana mbele ya Shalmaneseri wa Tatu, ambaye ameshika bakuli.

Na mfalme huyu anatambuliwa katika maandishi hapa chini kama Yehu mwana wa Omri, Mfalme wa Israeli. Na ingawa Shalmanesa alikosea maelezo, Yehu, hii ni mara ya kwanza kutajwa na hakika ni taswira ya kwanza ya kimwili ya mfalme wa Israeli kutoka kwa mnara wa wakati huo. Yehu kweli alipindua nasaba ya Omri huko Akuta-Tot mwaka huo huo.

Shalmaneser alipotokea, aliinama na kukubali nafasi ya kibaraka na kutoa zawadi, ambazo pia zinaelezewa. Kwa hivyo, huu ulikuwa ugunduzi muhimu na wa kosisimua sana, ambao ulifanya iwe jambo la kufurahisha kote Ulaya wakati huo kupata kitu ambacho kwa kweli kinamwonyesha mfalme wa Israeli pamoja na mfalme wa Ashuru. Kwa njia, Shalmaneser III labda anatajwa katika Hosea 11 kama Shalman, ambaye alimshinda na kumwangamiza Beit Arbel na kufanya ukatili mbaya wa kawaida wa wafalme wa Ashuru.

Lakini leo inabaki kuwa mojawapo ya ugunduzi mkubwa zaidi katika akiolojia ya kibiblia, tena ikithibitisha kikamilifu maandishi ya kibiblia yanayoelezea Yehu na kupinduliwa kwake kwa nasaba ya Omri. Asante sana. Karibu tena kwenye ukumbi mkuu wa Jumba la Makumbusho la Akiolojia la Pembe.

Nina mnara muhimu sana wa Agano la Kale kando yangu. Na huu kwa kweli unaitwa Mesha Stela au Moabu Stela. Asili ya mnara huu iko katika Jumba la Makumbusho la Louvre huko Paris.

Tuliwasiliana na Louvre na kuwaagiza kutengeneza nakala halisi ya ile ya awali, ambayo tulipokea kutoka kwao na kuiweka hapa leo. Jiwe la Mesha ni nini? Mnamo

1868, mmishonari Mwanglikana aitwaye Frederick Klein alikuwa akisafiri kupitia Duban, Jordan, ambayo ni katikati ya Jordan.

Ni mji wa kale wa Moabu, magofu au kumbuka huko. Na alikutana na baadhi ya Wabedouin waliomwonyesha mnara au stela hii ikiwa imelala chini. Klein mara moja alitambua maandishi ya kale kwenye stela na akatambua umuhimu na umuhimu wake.

Kwa hivyo, alitengeneza nakala za barua na maneno kisha akarudi Yerusalemu na kufanya kosa kubwa. Na kosa hilo lilikuwa kuwaambia baraza la Prussia kuhusu matokeo yake na kutaka kuinunua. Na habari zikaenea haraka.

Muda mfupi baadaye, kila mtu huko Yerusalemu, Waingereza, Wafaransa, na Waprussia, walitaka kupata jiwe hili. Kwa hivyo, Wabedouin walikuwa wakipata ofa za kulinunua kutoka kwa watu mbalimbali, na maelezo bado hayajabainika. Lakini mtu fulani alipata wazo zuri kwamba labda Wazungu hawa walitaka kulinunua kwa sababu huenda kuna kitu chenye thamani kama dhahabu ndani.

Na hivyo walipasha moto jiwe hili, lililotengenezwa tena kwa basalt na kuliweka moto mkali kisha walimimina maji baridi juu yake na kuvunja jiwe lote vipande vipande. Naam, mwanadiplomasia wa Kifaransa, mwanaakiolojia wa kufyeka kwa jina la Charles Clermont-Gounod, alirudi na kununua vipande hivi vingi kadri awezavyo kutoka kwa familia mbalimbali za Wabedouin. Na hatimaye, pamoja na vipande vingine kutoka kwa watu wengine, niliweza kujenga upya takriban theluthi mbili ya maandishi ya asili.

Kwa bahati nzuri, mtu fulani alikuwa ameibandika karatasi, akaiweka karatasi juu yake, akalowesha karatasi, na akaweka alama ya maandishi yote kabla ya Bedouin kuiharibu. Lakini kwa bahati mbaya, kubandika huko kulikuwa katika hali mbaya sana kwa sababu ilibidi wairarue na mara moja haraka kwa sababu ya tishio la Bedouin wengine kuja haraka wakiwa wamepanda farasi au ngamia. Na ilibidi atoke hapo haraka.

Kwa hivyo, alijaza vipande hivyo vitatu kwenye mifuko yake ya tandiko na kukimbia. Lakini kati ya vipande hivyo vitatu vya karatasi vilivyobanwa na vipande vilivyosalia vya jiwe hilo, maandishi yalikuwa yamerejeshwa kwa kiasi fulani. Sasa, maandishi yanasema nini? Naam, maandishi yanaanza kwa kusema, Mimi ni Mesha Mdebonite.

Na huyu, tena, ni mtu anayejulikana katika Agano la Kale. Katika Wafalme wa Pili, Sura ya Tatu, Mesha ni mfalme wa Moabu na kwa kweli anapigana vita dhidi ya Israeli na Yuda. Na karibu robo ya pili au tuseme ya tatu ya karne ya tisa, karibu wakati wa Eliya na Elisha, baadaye kidogo kuliko hapo.

Lakini inasimulia kwa lugha ya Wamoabu mafanikio yake katika kuasi dhidi ya Israeli. Kumbuka kwamba katika mwaka wa 841, ambao Obelisk Nyeusi inarekodi tena, mnara mwingine hapa ambao tuliuzungumzia katika sehemu tofauti, Yehu alipindua nasaba ya Omri. Na hilo lilipotokea, tena, falme kibaraka huko Trans-Jordan na kwingineko zilitambua udhaifu, udhaifu ulioonekana katika nguvu ya Israeli.

Pia waliasi. Mesha aliweza kushinda miji kadhaa ya Israeli na kupanua Moabu kaskazini, hadi kwenye Nyanda za Madaba au ufuo wa Hami wa kibiblia. Miji na miji hii imetajwa katika Jiwe la Mesha na vitu vya kale kutoka humo, na kwa kweli, jina la Mungu la Yahweh limetajwa.

Makaa ya Daudi au makaa ya Yahweh yanatajwa kuchukuliwa. Kwa hivyo, taarifa nyingi muhimu za kibiblia zinazohusiana na maandishi ya kibiblia na historia ya kibiblia, pamoja na jina la Gadi, kabila la Gadi liliwekwa tena hapo, pamoja na majina mengi ya toponimu, majina mengi ya miji. Kwa hivyo, Jiwe la Mesha linabaki hadi leo kuwa ushuhuda muhimu sana, ushuhuda huru wa maandishi ya kibiblia.

Na kwa sehemu kubwa, inaendana na ningesema inakamilisha simulizi la kibiblia la vita hivyo hivyo. Ni maandishi marefu zaidi ya kumbukumbu ambayo yamewahi kupatikana katika lahaja ya Kisemiti ya Magharibi, ambayo inafanana sana na Kiebrania. Waebrania, Waisraeli na Wamoabu wangeweza kuzungumza na kuzungumza huku na huko.

Sasa, baadaye, baadaye sana, karibu mwaka wa 1994, Andre Le Maire, mwandishi mwingine wa maandishi kutoka Ufaransa, alitambua Nyumba ya Daudi, moja ya mistari ya msingi ya maandishi haya, ambayo tena yamehifadhiwa kwa sehemu katika maandishi hayo. Kwa hivyo, pamoja na Stele ya Tel Dan, ambayo ilitaja Nyumba ya Daudi, Le Maire iliipata hapa katika Stele ya Mesha pia. Na kuna maswali mengi yaliyobaki kuhusu hili, kuhusu maandishi, baadhi ya marejeleo yasiyoeleweka, kama vile mafumbo ambayo yametajwa na Mesha hapa ambayo bado yanajaribu kueleweka na kufasiriwa.

Kwa hivyo, karibu kila mwaka, karatasi na tafiti mpya hutoka kwenye Mesha Stele. Ni muhimu sana. Tena, wasomi bado wanakusanya taarifa zilizotuelimisha kuhusu karne ya tisa katika Levant kutokana na maandishi haya muhimu sana.

Asante sana. Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon katika mafundisho yake kuhusu akiolojia ya kibiblia. Hiki ni kipindi nambari 26, mambo muhimu kutoka Jumba la Makumbusho la Akiolojia la Sigmund H. Horn.